

Список літератури:

1. Винберг А.И. Криминалистическая одорология // Соц. законность. М., 1971. №11.
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3 т. Т.3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М., 1997.
3. Биленчук П.Д., Золотарь Н.С., Коваленко Е.Г. Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений. К., 1994.
4. Салтевский М.В. Криминалистическая одорология: Лекция. К., 1982.
5. Салтевский М.В. Использование запаховых следов в раскрытии и расследовании преступлений: Лекция. К., 1982.
6. Криминалистика: Учеб. пособие / Под ред. Н.И.Порубова. Минск, 1997.
7. Крылов И.Ф. В мире криминалистики: Монография. Л., 1980.
8. Русаков М.Н. Следы преступления: Учеб. пособие. Омск, 1988.
9. Салтевский М.В., Глибко В.М. Запахові сліди у слідчій практиці: Навч. посібник. Х., 1991.
10. Салтевский М.В. Криминалистика: Учеб.-практ. пособие. Х., 1997.
11. Диденко Ф.К. Применение научно-технических средств и методов при осмотре места происшествия. Ярославль, 1989.
12. Кириченко А.А., Биленчук П.Д., Клименко Н.И. Судебной одорология: Монография. Днепропетровск, 1994.
13. Кириченко А.А. Проблемы судебной одорологии: Монография. Х., 1997.
14. Кавалиерис А.И. Обнаружение, изъятие и консервирование запаховых следов. Использование их в раскрытии и расследовании преступлений: Лекция. Минск, 1985.
15. Кириченко А.А., Дощенко В.А., Кириченко С.А. Новые подходы к классификации запаховых следов // Вести ДГУ. Днепропетровск, 1995. №2.

Надійшла до редколегії 11.02.2000

*Т.В. Литвин, канд. юрид. наук (Національна Академія СБУ),
І.В. Сервецький, професор каф. ТПОРР НАВСУ,
В.Я. Радецька, науковий співробітник ІТЦ НАВСУ*

ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКРИВЛЕНЬ УСНОГО МОВЛЕННЯ

Усне мовлення як відображення події злочину або іншого протиправного діяння, інформація про підготовку злочину, як джерело доказової, орієнтуючої, допоміжної інформації зараз вивчається у вигляді фонограм судово-фоноскопічною експертизою [1, с.80]. На кожному етапі вчинення злочину можуть, не дивлячись на навмисну зміну голосу його автором, можуть простежуватись закономірності, які з'ясовуються за допомогою фоноскопічних досліджень. Причому, судово-фоноскопічна (акустична) експертиза до сьогодні відноситься до криміналістичних експертиз [2; 3; 4]. Ми дотримуємося тієї точки зору, що «криміналістичними можуть бути тільки експертизи, що засновуються на даних науки криміналістики» [5, с.147]. Але вчинення злочину і навмисне викривлення усного мовлення фіксується за допомогою оперативно-технічних засобів, при документуванні злочинної діяльності. Це свідчить про те, що за допомогою оперативно-розшукових заходів є можливість зафіксувати, зіставити і дослідити не тільки емоційний стан підозрюваної особи, але й навмисне викривлення його мовлення, національної належності до порушення кримінальної справи. Дослідження змісту усних мовних повідомлень, ознак мовленнєвих навичок того, хто говорить (у тому числі звукового оформлення повідомлен-

ня), то такі базуються передусім на лінгвістичних знаннях з усіма їх відгалуженнями. Причиною віднесення експертизи усного мовлення до криміналістичних і злиття її в один вид з дослідженнями, по суті, фізичної природи звуку, на наш погляд, є слабкий розвиток вітчизняного лінгвістичного апарату вивчення усних повідомлень, який, крім тих, що є високоєфективних методик рішення ідентифікаційних задач, повинен також містити рекомендації щодо встановлення соціально-демографічного, соціально-психологічного портретів того, хто говорить, щодо розпізнавання навмисного спотворення усного мовлення, щодо диференціації стійких патологій мовно-розумових процесів тощо.

Вказані дослідження неідентифікаційного характеру здійснюються і в СБУ Міністерства юстиції України, і в ЕКВ МВС України, але вони не мають єдиного теоретичного і методичного забезпечення, залежать від ерудиції експертів в галузі лінгвістики, а тому мають високий рівень ризику з точки зору відповідності істини. Думається, що виправити теперішній стан справ допоможе лише розробка «цілісної теорії навичок мовної діяльності» [3, с.96], яка дозволить здійснювати самостійні судово-лінгвістичні дослідження усних мовленнєвих повідомлень на всіх рівнях, із застосуванням фізичних методів як додаткових або в складі комплексних експертиз.

Об'єкти судово-лінгвістичних досліджень усного мовлення ми розглядаємо в двох планах – об'єкти як джерела (генератори) інформації і об'єкти як носії інформації.

Під об'єктом-джерелом інформації нами розуміється об'єкт, ті або інші властивості якого (інформацію про який) необхідно встановити в процесі експертного дослідження.

Під об'єктом-носієм інформації мається на увазі об'єкт, в якому відбилися вказані властивості (інформація) у вигляді системи ознак внаслідок взаємодії даного об'єкта з об'єктом-джерелом інформації. Експертиза усного мовлення досліджує функціонально-динамічний комплекс (ФДК) усномовленнєвих навичок людини. Об'єктом-носієм інформації для експертизи усного мовлення ми вважаємо усний текст або його фрагмент, відображений в магнітних, відео- або інших записах, і що відобразив навички усного мовлення його автора – виконавця злочинної діяльності.

Предмет лінгвістичних досліджень можна розглядати як: належність автора тексту до національної групи; вікову характеристику особи; мотивацію злочинного наміру; кінцеву мету, яку поставив перед собою злочинець при вчиненні злочину; психологічну установку, якою він керується при вчиненні злочину; психічний стан злочинця і усталеність його злочинного наміру; фактори, що позитивно впливають на досягнення злочинного результату; фактори, що негативно впливають на досягнення злочинного результату; реакція автора як на позитивний, так і на негативний фактори і їх плінність; амплітуда розумових рішень як прояв інтелектуальної здібності; мовний запас, його професіональна орієнтація; ознаки психологічних від-

хилень злочинця, якщо такі мають місце; адаптацію мовних ресурсів з урахуванням можливостей реципієнта тощо) – тобто це інформація про учасників мовленнєвого акту, обстановку його протікання і співвіднесення його результату з дійсністю.

Таким чином, це інформація про учасників мовленнєвого акту, обстановку, в якій він відбувається і протікає та зміни, що відбуваються в процесі вчинення злочину.

Розглянуті уявлення про предмет судово-лінгвістичної експертизи усного мовлення конкретизуються в понятті її задач, які ми б розділили на ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні, тактичні і ситуаційні.

Ідентифікаційні задачі в судово-лінгвістичній експертизі усного мовлення вирішуються при встановленні тотожності (або запереченні тотожності) конкретного диктора, виконавця декількох анонімних або псевдонімних усних мовних повідомлень (при дослідженні їх без особи, що перевіряється); автора і виконавця тексту повідомлення і інші.

Класифікаційними задачами в експертизі усного мовлення ми вважаємо встановлення істинного або уявного (при навмисному спотворенні мовлення) соціально-демографічного портрета автора, типових меж психіки, тобто визначення статі, віку, освітнього рівня, місця формування мовленнєвих навичок, професійної належності, роду занять, соціального статусу, типу пам'яті, типу темпераменту, сили/слабкості нервової системи тощо. Слідом за досить розвиненими традиціями дослідження (при неповному компонентному складі) усних мовленнєвих повідомлень невідомого диктора в експертно-криміналістичних центрах МВС РФ [6], у вітчизняних лінгвістичних дослідженнях зроблені успішні спроби вирішення таких задач класифікаційного плану, як розпізнання соціально-демографічного портрета того, хто говорить, деяких його психічних властивостей і характеристик. Прикладом такого дослідження є експертне дослідження, проведене в Національній академії внутрішніх справ України по карній справі (квітень, 1999 р.). Так, фахівцем за допомогою лінгвістичного аналізу текстів фонограм було встановлено, що злочинець намагався імітувати мовлення особи кавказької національності. Основою для вказаних висновків послужили лінгвістичні ознаки мовленнєвих навичок диктора, які в той же час вказували на навмисне викривлення усного мовлення.

1. На фонетичному рівні: в однакових словах голосні і приголосні звуки в ідентичній фонетичній позиції мають різну якість. Це може бути, наприклад, нерівномірна тривалість звучання голосних звуків в однакових позиціях. Спроба навмисного «отвердіння» приголосних в позиціях, де палаталізація зумовлена нормами російської мови тощо.

2. На фонетичному рівні також були відмічені ознаки діагностичного характеру, які свідчать про належність диктора до громадян України, що в рівній мірі володіють як російською, так і українською мовами [наприклад: голосний {o} відрізняється реалізацією в індивідуальному мовленні, влас-

тивною українцям, що розмовляють російською мовою (слабка лабіалізація, однорідна артикуляція–відсутність [у]-подібної основи)}. Порушення орфо-епічної норми виражено у вимовлянні фарингального приголосного замість [г]- також характерно для людей, які живуть в умовах двомовності (володіння українською і російською мовами).

3. Для визначення диференційних фонетико-просодичних ознак і їх аналізу з тексту були виділені однотипні синтаксичні конструкції [наприклад, двічі в тексті розшифровки фонограми запису зустрічається питальне речення зі зменшенням тривалості звучання голосних звуків і збільшенням тривалості пауз між словами: «Когда // вы // будете // готовы?»].

4. На синтаксично-інтонаційному рівні виділяються типи синтаксичних конструкцій, які найчастіше вживає диктор (в даному випадку диктор під час телефонної розмови використовує, в основному, прості односкладні питальні речення: «Когда вы будете готовы?» «Когда?» «Сколько?»; на всі питання співбесідника відповідає односкладно, чітко, впевнено, не відволікаючись від поставленої мети розмови і використовує мінімум мовленнєвого матеріалу, що свідчить про стійкий настрій, помірне терпіння, відмінну адаптацію, спокійне відношення до небезпеки, деяку переоцінку своїх здібностей, сильну нервову систему, добру працездатність, можливість займати лідерську позицію в колективі).

5. Просодичні ознаки і ритміко-темпоральна організація мовлення дозволяє визначити психологічний тип темпераменту диктора (в даному випадку – сильний, подвижний, сангвіністичний) та психологічний стан людини в момент мовлення.

6. Аналіз вживаної лексики та морфологічної організації мовлення дає змогу визначити інтелектуальний, загальноосвітній рівень диктора.

Після встановлення факту імітації мовлення можна зробити висновок, що, можливо, диктор має достатній досвід спілкування із вказаною категорією людей, що проживають на території України (у фонограмі зустрічаються типові звертання: «дорогая», а також ім'я «Вано», яким відреккомендувався диктор). Таким чином, лінгвістичний аналіз мовленнєвого повідомлення дав змогу вирішити діагностичні питання, поставлені перед фахівцями.

Відносно поняття діагностичних задач вчені ще не прийшли до єдиної думки: існує багато точок зору з питання про те, що таке діагностика. Діагностування розглядається як процес встановлення передбачуваного об'єкта, який відображається по відбитку, що досліджується, шляхом підбору аналогічних відображень відомих об'єктів [3, с.18], як розпізнавання суті явища, що вивчається на основі виявлених його ознак і віднесенні за їх допомогою явища, що вивчається, до визначеного класу явищ, встановлення наукою, досвідом і т.д. Нам здається, що не варто замінювати терміном «діагностування» вже існуюче поняття розпізнавання образів [12, с.468], про яке, по суті, і говориться у вищезгаданих визначеннях. З.І. Кир-

санов розмежує поняття криміналістичного розпізнавання і діагностичних задач: «Криміналістичним розпізнаванням може вирішуватися широке коло питань, яке можна звести до двох видів задач: 1) встановлення відповідності властивостей (відображень властивостей) об'єкта заданій характеристиці класу (роду, вигляду) об'єктів і 2) встановлення впливу незвичайних умов, зовнішніх, внутрішніх або тимчасових чинників на виникнення структурних або функціональних особливостей конкретного об'єкта. Перший вид задач по суті зводиться до визначення групової належності, а задачі другого виду можуть іменуватися діагностичними... Криміналістичне розпізнавання – це встановлення типологічних характеристик або чинників, що впливають на структурні і функціональні особливості осіб і предметів, пов'язаних з розслідуваним злочином» [9, с.52–53]. Ми розділяємо думку З.І. Кірсанова в тій його частині, що поняття діагностичних задач вужче за своїм обсягом, чим розпізнавання образів або такий його вид, як криміналістичне розпізнавання, хоч сутність діагностичного дослідження полягає у розпізнаванні [10, с.55]. Але розпізнаванні чого?

Спочатку термін «діагностика» виник в медицині для позначення процесу розпізнавання стану людини, його захворювання. У техніці діагностика означає встановлення стану машин, приладів, технічних систем для прогнозування можливих відхилень і запобігання порушень нормального режиму їх роботи. У фізиці під діагностуванням розуміється сукупність методів дослідження процесів в плазмі і вимірювання її характеристик [11, с.337]. Автоматична діагностика визначається як автоматичне отримання і обробка інформації про стан технічних систем з метою виявлення їх несправностей і виявлення тих елементів, ненормальне функціонування яких призвело до виникнення несправностей [12, с.3]. Таким чином, у всіх перерахованих галузях знання – в медицині, техніці, кібернетиці, фізиці – не ставиться знак рівності між діагностикою і розпізнаванням образів взагалі, діагностика трактується як різновид розпізнавання образів, а саме: розпізнавання образу стану. Тому ми приєднуємося до тих авторів [9; 12, с.4; 13, с.28 і ін.], які визначають діагностику в судовій експертизі, з тими або іншими варіаціями, як розпізнавання сутності внутрішнього стану об'єкта на основі відповідних ознак. В експертизі усного мовлення можуть діагностуватися патологія мовно-мисленневих процесів, стани психічної напруженості, інші психічні стани, психічні процеси у автора (виконавця) усного мовленнєвого повідомлення, який вчиняє злочин.

Безумовно, діагностування – процедура, що носить класифікаційний характер, але що не зводиться до чистої класифікації. Так само, як медики кажуть: «Скільки хворих – стільки і хвороб», – хоч при цьому ставиться діагноз, тобто вказується якийсь вид захворювання, але будь-яке захворювання дуже специфічно проявляється у кожної людини. – при діагностуванні в судово-лінгвістичній експертизі усного мовлення встановлюється конкретний незвичайний внутрішній стан, психічні процеси, що відбилися в поведін-

нці людини в конкретній ситуації, що має унікальний характер, зумовлений зв'язком з конкретними об'єктами і ситуацією тощо. Психічний стан особистості, психічні процеси неповторні, тимчасові і можуть пояснюватися різними чинниками, причинами, тому віднесення результатів діагностичного дослідження до якого-небудь класу загально, дещо умовно і завжди конкретизується. До того ж класифікація передбачає статичний процес встановлення належності до стандартизованого класу, а діагностика має на увазі вивчення внутрішньої динаміки об'єкта, відноситься до встановлення приватної події [14, с.57]. Методи (методики) діагностичних досліджень складніші класифікаційних процедур і мають деяку спільність з ідентифікаційними дослідженнями, оскільки кінцевою метою діагностування є встановлення унікальних окремих подій і ситуацій [15, с.46–47]. Судово-лінгвістична експертиза усних мовленнєвих повідомлень у частині рішення діагностичних задач на сучасному етапі досягла значних успіхів передусім завдяки роботам Е.Л. Носенко [16 і ін.].

Тактичні задачі судово-лінгвістичної експертизи усного мовлення полягають у застосуванні найефективніших методик у встановленні та дослідженні викривлень мовлення. Тактика проведення таких експертиз полягає у комплексному дослідженні усіх матеріальних носіїв, які отримані в процесі оперативного-технічного документування і проведення слідчих дій (ст.85¹, 85² КПК України). Сутність тактичних заходів і застосування не тільки нових прийомів тактики досліджень, але й наукових розробок щодо встановлення злочинних ознак усного мовлення.

Нам також здається доцільним виділення ситуаційних задач експертизи усного мовлення, хоч «досить важко провести межу між діагностичною і ситуаційною задачами» [14, с.61]. Ситуаційна задача експертизи є більш складною, інтеграційною задачею. Мета ситуаційного дослідження відрізняється від мети діагностичного дослідження більшою спільністю, відносністю до більш значимих елементів події або події загалом. Ситуаційна задача об'єднує в собі у якості підзадач розглянуті вище діагностичні, класифікаційні і ідентифікаційні задачі експертизи [15, с.47]. Ситуаційні задачі включають визначення зовнішніх умов, подій, чинників, так або інакше вплинули на процес створення тексту (наприклад, участь декількох осіб у складанні тексту; створення тексту однією, а виконання його іншою особою; несприятливі для процесу мовлення фізичні або кліматичні умови і т.п.); встановлення факту і вигляду свідомої зміни комунікативної ситуації (різних способів маскування особистісних характеристик, стану автора (виконавця), помилковості інформації, що передається і інш.). Розглянемо, наприклад, встановлення факту і вигляду навмисного спотворення усного мовлення. Це дослідження практично завжди передбачає рішення таких діагностичних задач, як визначення станів операційної напруженості і емоційної активації того, хто говорить. Встановлення факту імітації мовлення представника якої-небудь соціальної групи має на увазі рішення підзадач

класифікаційного плану – розпізнавання в характеристиках, привнесених в мовлення мовцем, образи мовлення представників певної соціальної групи, а також одночасне віднесення вказаного мовця до іншої соціальної групи при встановленні факту імітації мовлення. скажемо, особи зі слабкорозвинутими граматичними навичками української мови тощо.

У рамках судово-лінгвістичної експертизи, крім всього іншого, успішно вирішуються ситуаційні задачі, пов'язані з наявністю різного роду порушень в оформленні документації процесуального і непроцесуального характеру, що має важливе значення з точки зору доведення, як те: формулювання слідчим навідних питань під час допиту, оцінка значення інформації, що міститься в усному мовному повідомленні і т.п. В січні 1997 р. в КНДІСЕ було проведено дослідження текстів фонограм на предмет можливості трактування реплік одного з мовців як того, кого примушують до дачі хабара. Чисто лінгвістичний аналіз дозволив встановити, що в текстах фонограм було відсутнє яке-небудь висловлювання, що дозволяє на вербальному рівні зробити висновок про намір обвинуваченої особи змусити будь-кого до дачі хабара. Крім сказаного, дослідження фонограм на лінгвістичному рівні також дало підстави вважати мовленнєву поведінку звинуваченого реактивно-пасивною, а репліки його співрозмовника стимульними і провокаційними. Внаслідок дослідження згаданих текстів фонограм було до того ж встановлено, що більшість фрагментів діалогів при наявності характерних для усного мовлення неповних граматичних конструкцій, загалом утворювали логічні ланцюги послідовного, серійно організованого висловлювання, де семантико-синтаксична і синтагматична валентність реплік забезпечувала збереження зв'язності висловлювання, хоч не завжди дозволяла однозначно їх трактувати. Разом з тим, окремі репліки в діалогах носили логічно непов'язаний, ізольований характер, тобто репліка-реакція явно не могла бути продуктом репліки-стимулу. Спостерігалися логіко-сміслові розриви і протиріччя, які могли бути наслідком як застосування у вказаних фрагментах додаткових невербальних компонентів (жестів, міміки тощо) діалогу, наслідком спонтанного характеру непідготовленого усномовленнєвого повідомлення, навмисної брехні учасників діалогу, так і можливого технічного (апаратного) монтажу запису.

У іншій карній справі (КНДІСЕ, травень 1999 р.), лінгвістичний аналіз фонограми допиту показав, що частину реплік і питань слідчого зумовила мовленнєва поведінка допитуваного як загалом, так і частково. Деякі з цих питань можна було охарактеризувати як навідні. Покажемо останнє на прикладі з висновку.

Фахівець звернув увагу на те, що частина питань, що задаються слідчим (З.), впливає на процес мовотворення тексту відповідей. Даний вплив можна було диференціювати таким чином:

1. Вплив на лексико-синтаксичне структурування відповідей звинуваченого «(З. – Скільки всього раз... – Десять 14 або 15 разів.; З. Хто займався

питаннями..? – Займався Проскурін...; З. – Це коли було? – Це було перед Новим роком. і т.д.)».

2. Вплив на лексико-семантичне наповнення відповідей «(С. Лічно Ви вручал..? – Так, особисто я вручав.; З. – Виходить Ви посередниками були? – Так, посередниками.; З. – По документах Ви зможете конкретно показати, розказати, кількість, суми? – Так, тільки по документах.; З. – Долари директору заводу давалися в конвертах, директору Андрейченко? – Так в конвертах.; З. – Вона не відмовлялася, брала спокійно? – Без розмов... З. – Як що давалися ці гроші?.. З. – Винагорода ця була? – ... це хабар, хоч обов'язок була це робити.)».

3. Вплив на установку, мету всієї мовної поведінки в процесі допиту за допомогою винесення на перший план попередження про карну відповідальність у разі відмови від надання свідчень або надання явно помилкових свідчень, і одночасно за допомогою відтиснення на другий план роз'яснення вимог ст. 63 Конституції України про те, що особа не несе відповідальності за відмову від надання свідчень і т.д. Якщо врахувати, що ситуація допиту до того ж відбилася на мовленні звинуваченого у вигляді ознак стану виявлення психічної напруженості, то звичайно у цьому стані не сприймаються до кінця складні розгалужені смислові конструкції (яким є пояснення слідчого, що розглядається).

Виходячи із сказаного, можна було зробити висновок, що частина реплік і питань слідчого при допиті звинуваченого зумовили мовленнєву поведінку звинуваченого як загалом, так і зокрема. Там, де спостерігається зумовлюючий вплив на лексико-семантичну сторону відповідей звинуваченого, питання слідчого можна охарактеризувати як навідні.

Таким чином, у майбутньому нам бачиться самостійна галузь досліджень – судово-лінгвістична експертиза усного мовлення як така, що буде вирішувати цілий комплекс найскладніших задач, пов'язаних з ідентифікацією (диференціацією) авторів повідомлення, того, хто говорить; ідентифікацією або диференціацією автора і виконавця мовленнєвого повідомлення; визначенням соціально-демографічного портрета автора (виконавця) анонімного або псевдонімного мовленнєвого повідомлення (встановлення статі, віку, освітнього рівня, професійної належності, соціального статусу, кола інтересів, захоплень, рідної мови, місця формування мовних навичок і т.п.); визначенням психофізіологічного стану в момент мовлення або створення письмового мовного повідомлення; діагностикою стійких патологій мовно-мисленнєвих процесів автора (виконавця) мовленнєвого повідомлення і причин їх виникнення; семантичним аналізом текстів мовленнєвих повідомлень; встановленням факту і вигляду маскування мовленнєвої ситуації; навмисного викривлення усного мовлення, діагностикою помилок, правдивості, навмисної брехні і істинності інформації, що передається в мовленнєвому повідомленні тощо.

Список літератури:

1. Словарь основных терминов судебно-почерковедческой, судебно-автороведческой и судебно-фоноскопической экспертиз. М., 1978.
2. Женило В.Р. Использование вычислительной техники в криминалистических фоноскопических исследованиях / Проблемы уголовного процесса и криминалистики. М., 1987.
3. Ребгун Э.К. Некоторые аспекты проблем криминалистического исследования речевой деятельности // Проблемы криминалистической экспертизы видео- и звукозаписи. – М., 1990.
4. Тимошенко П.Ю., Салтевский М.В., Жариков Ю.Ф. Теория и практика использования следов памяти (идеальных отображений) в расследовании преступлений / Отв. ред. проф. Р.С. Белкин. К., 1991.
5. Гончаренко В.Н. Криминалистика и криминалистическая экспертиза // Общетеоретические, правовые и организационные основы судебной экспертизы. М., 1987.
6. Азарченкова Е.И. Устная речь как источник информации о личности говорящего / Проблемы уголовного процесса и криминалистики. М., 1987.
7. Дильдин Ю.М., Жаров Е.А. Проблемы общей теории криминалистики / Теория и практика криминалистических экспертиз и исследований. М., 1989.
8. Большая советская энциклопедия. Изд.3. М., 1977. Т.21.
9. Кирсанов З.И. Криминалистическое распознавание и диагностика / Современные проблемы судебной экспертизы и пути повышения эффективности деятельности судебно-экспертных учреждений в борьбе с преступностью (Тезисы научно-практ. конф.). К., 1983.
10. Романов Н.С. Гносеологическая природа судебно-экспертной диагностики / Современные проблемы судебной экспертизы и пути повышения эффективности деятельности судебно-экспертных учреждений в борьбе с преступностью (Тезисы научно-практ. конф.). К., 1983.
11. Советский энциклопедический словарь. М., 1984.
12. Майлис Н.П. Диагностика: система основных понятий // Новые разработки и дискуссионные проблемы теории и практики судебной экспертизы. М., 1985. Вып.3.
13. Тарасов К.Е. Общая методология процесса диагностики как специфического процесса познания / Автореф. дисс. ... д-ра наук. М., 1969.
14. Орлова В.Ф., Шляхов А.Р. Принципы классификации задач криминалистической экспертизы / Актуальные проблемы теории судебной экспертизы. М., 1984.
15. Шляхов А.Р., Орлова В.Ф. Принципы классификации задач криминалистической экспертизы / Современные проблемы судебной экспертизы и пути повышения эффективности деятельности судебно-экспертных учреждений в борьбе с преступностью (Тезисы научно-практ. конф.). К., 1983.
16. Носенко Э.Л. Эмоциональное состояние и речь. К., 1981.

Надійшла до редколегії 19.04.2000

*В.О. Навроцький, канд. юрид. наук,
доцент каф. кримінального права
і кримінології Львівського держ. ун-ту ім.І.Франка*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НОРМИ І СТАТТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОМУ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ

Як із значної кількості фактів, що характеризують певну подію, потрібно виділити, зібрати, зафіксувати такі, що повинні враховуватися при кваліфікації, так і з величезної кількості правових норм потрібно вибрати ті, які передбачають вчинене діяння. Перед вибором конкретної норми чи норм слід провести загальний аналіз всього наявного правового масиву,